

ПЕРШАСНЫЯ КРЫНІЦЫ ПАХОДЖАННЯ ФРАНКАМОЎНЫХ ЗАПАЗЫЧАННЯЎ КРЫЛАТЫХ СЛОЎ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ

У сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца вялікая колькасць крылатых слоў, якія паходзяць як з уласна беларускіх [1], так і з іншамоўных крыніц [2; 3]. Паўная колькасць іншамоўных запазычанняў крылатых слоў у беларускай мове трапіла ў яе з французскай мовы. Франкамоўныя запазычанні крылатых слоў у беларускай мове спецыяльна не вывучаліся, акрамя спробы іх лексікаграфічнай рэпрэзентацыі ў тлумачальным слоўніку “Крылатыя выразы ў беларускай мове” пад рэдакцыяй Я. Я. Іванова [2].

Агульная колькасць франкамоўных запазычанняў крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове складае каля 150 адзінак. Яны паходзяць як з уласна французскіх, так і з іншых крыніц.

Крылатых слоў з уласна французскіх крыніц налічваецца 137 адзінак. З іх у тлумачальным слоўніку крылатых выразаў пад рэдакцыяй Я. Я. Іванова зафіксавана 27 адзінак, а ў “Этымалагічным слоўніку фразеалагізмаў” І. Я. Лепешава [4] – 3 адзінкі. У выніку праведзенага аналізу тэкстаў розных функцыянальных стыляў мы вылучылі шляхам фронтальнай выбаркі яшчэ 107 адзінак, шырокае ўжыванне якіх у сучаснай беларускай літаратурнай мове пацвярджаецца шматлікімі прыкладамі.

Крылатых слоў, якія трапілі, на наш погляд, у беларускую мову праз французскую, налічваецца 12 адзінак, з іх 5 зафіксавана ў слоўніку крылатых выразаў пад рэдакцыяй Я. Я. Іванова і яшчэ 7 вызначана паводле праведзенага намі аналізу тэкстаў рознай функцыянальна-стылістычнай прыналежнасці.

Крыніцы паходжання франкамоўных запазычанняў крылатых слоў можна размежаваць, у першую чаргу, на адзінкавыя і комплексныя (калі існуе больш чым адна актуальная тэкставая крыніца). Адзінкавыя крыніцы дыферэнцыруюцца на першасныя (арыгінальныя) і другасныя (неарыгінальныя).

Першасныя крыніцы паходжання маюць толькі франкамоўныя запазычанні крылатых слоў з уласна французскіх крыніц. Да гэтых крыніц адносяцца літаратурныя тэксты, фальклорныя творы, тэксты масавай камунікацыі, назвы твораў мастацтва, выказванні знакамітых асоб – гістарычных (дзяржаўных, палітычных, грамадскіх) дзеячаў, філосафаў, вучоных, пісьменнікаў, выказванні людзей з асяроддзя знакамітых асоб, мянушкі вядомых асоб і літаратурных герояў.

1. Літаратурныя крыніцы размяжоўваюцца на творы мастацкай літаратуры, эпістальныя тэксты, публіцыстычныя творы, філасофскія творы, тэксты музычных твораў і інш.

1.1. Мастацкія творы розных відаў і жанраў як крыніцы крылатых слоў падзяляюцца, у сваю чаргу, на праявічныя і драматычныя:

а) праявічныя:

– раман, напр.: *грамадская думка* < *opinion publique* (Ж.-Ж. Русо, “Julie, ou la Nouvelle Héloïse”, 1761) і інш.;

– літаратурныя выслоўі, напр.: *Hi сонцу, ні смерці ў вочы не наглядзіш* < *Ni le soleil ni la mort ne peuvent se regarder fixement* (Ф. дэ Ларошфуко, “Réflexions ou sentences et maximes morales”, 1665) і інш.;

б) паэтычныя:

– паэма, напр.: *Тое, што добра разумееш, ясна і выкажаш* <, і словы для гэтага лёгка знайдзюцца > < *Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement, Et les mots pour le dire arrivent aisément* (Н. Буало, “L'Art poétique”, 1674) і інш.;

– літаратурная байка, напр.: *Мацнейшы заўсёды правы* < *La raison du plus fort est toujours la meilleure* (выслоўе з байкі Ж. дэ Лафонтэна “Le Loup et l'Agneau” з першай кнігі “Fables”, 1668) і інш.;

в) драматычныя:

– трагедыя, напр.: *бліскаць сваёй адсутнасцю* < *briller par son absence* (М.-Ж. Шэнье, “Tibère”, 1805) і інш.;

– драма, напр.: *Шукайце жанчыну!* < *Cherchez la femme!* (А. Дзюма-бацька, “Les Mohicans de Paris”, 1864);

– камедыя, напр.: *за прыгожыя вочы* < *pour les beaux yeux* (Ж.-Б. Мальер, “Les Précieuses ridicules”, 1660) і інш.;

– фарс¹, напр.: *Вернемся да нашых баранаў!* < *Revenons (retourignons) à nos moutons!* (выслоўе з французскага фарса “Maistre Pierre Patelin”, каля 1470) і інш.

1.2. Эпісталярныя тэксты, напр.: *Цяжкі толькі першы крок* < *Il n'y a (pas) que le premier pas qui coûte* (выслоўе з ліста маркізы дэу Дэфан дэ ла Ланд да Ж. Л. Даламбера ад 7 ліпеня 1763 г.) і інш.

1.3. Публіцыстычныя творы, напр.: *трэці свет* < *tiers monde* (выраз французскага сацыёлага, дэмографа і эканаміста А. Саві, які ён ужыў у артыкуле “Trois mondes, une planète”, надрукаваным у часопісе “L'Observateur” 14 жніўня 1952 г.) і інш.

1.4. Філасофскія творы, напр.: *права на працу* < *le droit au travail* (Ш. Фур’е, “Théorie des quatre mouvements et des destinées générales”, 1808) і інш.

1.5. Тэксты музычных твораў:

– песня, напр.: *Хто быў нічым, той стане ўсім!* < *Nous ne sommes rien, soyons tout!* (Э. Пацье, “L'Internationale”, 1871) і інш.;

– лібрэта, напр.: *Заўсёды вяртаюцца да свайго першага каханьня* або *Старое каханьне не іржаве* < *On revient toujours à ses premiers amours* (выслоўе з лібрэта Ш.-Г. Эшэна да оперы кампазітара Н. Луэара “Joconde”, 1814) і інш.

2. Фальклорныя творы (гістарычныя анекдоты і інш.), напр.: *«Пасля нас» хоць патоп!* < *Après nous le déluge!* (выслоўе з гістарычных анекдотаў XVIII ст. пра французскага караля Людовіка XV, які нібыта так адказаў на паведамленне аб эканамічных цяжкасцях у краіне, і пра яго фаварытку маркізу Ж. А. дэ Пампадур, якая сказала гэтую фразу ў 1757 г., каб сусветны свайго венчаноснага каханка, засмучанага з прычыны паразы франка-аўстрыйскага войска ад прускай арміі пры Росбаху 5 лістапада 1757 г. падчас сямігадовай вайны) і інш.

3. Тэксты масавай камунікацыі:

– дэвіз, заклік, лозунг, напр.: *Свабода, роўнасць, братэрства!* < *Liberté, égalité, fraternité!* (лозунг французскай буржуазнай рэвалюцыі 1789–1794 гг., упершыню афіцыйна зафіксаваны ў пастанове парыжскага палітычнага клуба кардыльераў ад 30 чэрвеня 1793 г.) і інш.;

– эпіграфіка, напр.: *невядомы салдат* < *soldat inconnu* (надпіс на помніках ахвярам першай сусветнай вайны ў Парыжы і ў Лондане, астанкі якіх былі

пахаваныя 11 лістапада 1920 г. пад Трыумфальнай аркай у Парыжы, а пазней у Вестмінстэрскім абацтве ў Лондане; пасля другой сусветнай вайны тое ж было зроблена ў іншых краінах (помнікі невядомаму салдату ёсць і ў Беларусі) і інш.;

– мова афіцыйных рытуалаў, напр.: *Кароль памёр! Няхай жыве кароль!* < *Le roi est mort! Vive le roi!* (выслоўе з афіцыйнага рытуалу каралеўскага дому ў Францыі да пачатку XIX ст., якое выкарыстоўвалася пры абвяшчэнні змены каралёў у сувязі са смерцю аднаго і пачаткам праўлення іншага) і інш.

4. Назвы твораў мастацтва (назвы літаратурных тэкстаў, твораў музычнага і выўленчага мастацтва, кінафільмаў і г. д.), якія сталі крылатымі, размяжоўваюцца на наступныя.

4.1. Назвы літаратурных тэкстаў, напр.: *над каханнем не жартуюць* < “*On ne badine pas avec l'amour*” (назва камедыі А. дэ Мюсэ, 1834); *сіняя птушка* < “*L'Oiseau bleu*” (назва п’есы-казкі М. Метэрлінка, 1908) і інш.

4.2. Назвы кіна-, тэле- і мультфільмаў, напр.: *плата за страх* < “*Le Salaire de la peur*” (назва мастацкага фільма французскага рэжысёра А.-Ж. Клузо, 1953) і інш.

5. Выказванні знакамітых асоб – гістарычных (дзяржаўных, палітычных, грамадскіх) дзеячаў, філосафаў, вучоных, пісьменнікаў.

5.1. Дзяржаўных і палітычных дзеячаў, напр.: *Дакладнасць – велічасць каралёў* < *L'exactitude est la politesse des rois* (выслоўе Людовіка XVIII, караля Францыі ў 1814–1824 гг.) і інш.

5.2. Грамадскіх дзеячаў, напр.: *Адвага, адвага і яшчэ раз адвага* < *De l'audace, et encore de l'audace, et toujours de l'audace* (выслоўе з прамовы Ж. Дантона, аднаго з кіраўнікоў французскай буржуазнай рэвалюцыі 1789–1794 гг., у Грамадскім камітэце нацыянальнага выратавання 2 верасня 1792 г.) і інш.

5.3. Філосафаў, напр.: *дзіця прыроды* < *l'enfant de la nature* (выраз Ж.-Ж. Русо) і інш.

5.4. Вучоных, напр.: *Стыль – гэта чалавек* або *Які стиль – такі чалавек* < *Le style c'est l'homme* (выслоўе складалася на аснове выразу прыродазнаўца Ж.-Л. дэ Бюфона з прамовы ў Французскай акадэміі 25 жніўня 1753 г.: “*Le style c'est l'homme même*”) і інш.

5.5. Пісьменнікаў, напр.: *каханне без крылаў* < *l'amour sans ailes* (выраз французскага пісьменніка В. Шэрбюлье) і інш.

6. Выказванні людзей з асяроддзя знакамітых асоб, напр.: *Уставайце, граф, вас чакаюць вялікія справы!* < *Levez-vous, monsieur le comte, vous avez de grandes choses à faire!* (выслоўе слугі французскага філосафа К.-А. дэ Сен-Сімона, якім ён штораніцы будзіў свайго гаспадара, пра што згадваецца ва ўспамінах сучаснікаў вучонага) і інш.

7. Мянушкі вядомых асоб і літаратурных герояў, напр.: *шэры кардынал* < *Éminence grise* (мянушка манаха-капуцына Жазэфа (Ф. Ле Клера дзю Трамбле), які насіў шэрую сутану і быў першым памочнікам французскага кардынала Рышэль’е (А. Ж. дзю Плесі), істотна ўплываў на яго рашэнні, але ніколі не імкнуўся да асабістай папулярнасці) і інш.

Прапанаваная класіфікацыя першасных крыніц паходжання франкамоўных запазычанняў крылатых слоў з’яўляецца адкрытай і можа ўдакладняцца і дапаўняцца адпаведна новым звесткам аб ужыванні іншамоўных крылатых адзінак у сучаснай беларускай літаратурнай мове.

¹ Фарс тут разумеецца як малы камічны жанр заходне-еўрапейскага сярэднявечавага тэатра, які дасягнуў росквіту ў 14–16 стст., перш за ўсё ў Францыі [5, 899].

Літаратура

1. Янкоўскі, Ф. Крылатыя словы і афарызмы (з беларускіх літаратурных крыніц) / Ф. Янкоўскі. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1960. – 135 с.
2. Крылатыя выразы ў беларускай мове: Ч. 1: З іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст.: тлумачальны слоўнік / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 136 с.
3. Крылатыя выразы ў беларускай мове: Ч. 2: З рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст.: тлумачальны слоўнік / пад рэд. С. Ф. Івановай. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 208 с.
4. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 2004. – 448 с.
5. Михайлов, А. Д. Фарс / А. Д. Михайлов // Краткая литературная энциклопедия: в 9 т.; гл. ред. А. А. Сурков. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – Т. 7. – С. 899–901.